

3. Воронцов А. Scorm. Нормативные документы [Электронный ресурс] / А. Воронцов. — Режим доступа : <http://wiki.itorum.ru/aos-sdo/normativnyye-dokumenty-trebovaniya/>.
4. Семенова Е. В. Инновационные образовательные технологии: анализ и синтез / Е. В. Семенова // Международный журнал экспериментального образования. — 2013. — № 1. — С. 104—106.
5. Новиков А. Учебное исследование. Компьютерные программы в образовании: роль и значение. [Электронный ресурс] / А. Новиков // Материал из Letopisi.Ru. — Режим доступа : <http://hghltd>.

REFERENCES

1. Ivanchenko, D.A. (2003), *Sistemny analiz distantsionnogo obucheniya* [System analysis of distance learning], Soyuz, Moskow, Rossia.
2. Chernykh, A.I., Shaposhnikova, T.L., Romanova, M.L., Romanov, D.A. and Khlopova, T.P. (2011), “Computer technologies in science and education”, *International journal of experimental education*, no. 12, pp. 58-59.
3. Vorontsov, A. (2013), “Scorm. Normative documentation”, available at: <http://wiki.itorum.ru/aos-sdo/normativnyye-dokumenty-trebovaniya> (access February, 05, 2014).
4. Semenova, E.V. (2013), “Innovative educational technologies: analysis and synthesis”, *International journal of experimental education*, no. 1, pp. 104-106.
5. Novikov, A. (2014), “Computer programs in education: the role and importance”, *Letopisi.Ru*, available at: <http://hghltd> (access February, 05, 2014).

УДК 330.101

ТІНЬОВА ЕКОНОМІКА: ДЕФІНІЦІЯ, СТРУКТУРА, ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ ТА ШЛЯХИ МІНІМІЗАЦІЇ

Шматковська Т.О., к.е.н., доцент, Тверда І.В.

*Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
Україна, 43000, м. Луцьк, вул. Винниченка, 28, корпус G*

ira.tverda17@gmail.com

Обґрунтовано актуальність дослідження, оскільки високий рівень тінізації об'єктивно призводить до руйнування важелів управління економікою, зумовлює подальше розшарування населення, руйнування довіри до урядових інституцій та гальмування реформаційних процесів. У статті розглянуто підходи щодо дефініції поняття «тіньова економіка», що надає можливість більш ґрунтовно визначити її сутність та економічний зміст, а також сприяє формуванню передумов для виявлення та практичного впровадження шляхів мінімізації негативних наслідків тінізації економічної системи. Встановлено, що скорочення масштабів тінізації в нинішніх умовах ведення господарської діяльності є невід'ємною складовою реформування економіки. Подано орієнтовну структуру тіньового сектора економіки, класифікацію причин його виникнення та розвитку, обґрунтовано чинники та можливі засоби детінізації. Встановлено, що серед пріоритетів детінізації економіки є розробка комплексу заходів щодо протидії тінізації фінансових потоків, легалізація ринку праці та детінізація земельних відносин. Узагальнено прогресивний досвід європейських країн щодо можливих шляхів детінізації економічної діяльності та специфіки його адаптації до реалій економічних відносин сьогодення. У публікації обґрунтовано, що подолання тінізації економіки нашої країни надасть реальну можливість щодо істотного зростання її конкурентоспроможності, у тому числі й за рахунок збільшення довіри і європейського, і міжнародного економічного співтовариства.

Ключові слова: тіньова економіка, детінізація економіки, фактори тінізації економіки, структура тіньової економіки.

Шматковская Т.А., Твердая И.В. ТЕНЕВАЯ ЭКОНОМИКА: ДЕФИНИЦИИ, СТРУКТУРА, ПРИЧИНЫ ВОЗНИКНОВЕНИЯ И ПУТИ МИНИМИЗАЦИИ / *Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки, Луцк, Украина*

Обоснована актуальность исследования, поскольку высокий уровень тенизации объективно приводит к разрушению рычагов управления экономикой, обуславливает дальнейшее расслоение

населения, разрушение доверия к правительственным институциям и торможение реформационных процессов. В статье рассмотрены подходы к дефиниции понятия «теневая экономика», что позволяет более основательно определить ее сущность и экономическое содержание, а также способствовать в формировании предпосылок для выявления и практического внедрения путей минимизации негативных последствий тенизации экономической системы. Установлено, что сокращение масштабов тенизации в современных условиях ведения хозяйственной деятельности является неотъемлемой составляющей реформирования экономики. Подана ориентировочная структура теневого сектора экономики, классификацию причин его возникновения и развития, обоснованы факторы и возможные средства относительно детенизации. Установлено, что среди приоритетов детенизации экономики необходимо выделить разработку комплекса мероприятий, направленных на противодействие тенизации финансовых потоков, легализации рынка труда и детенизации земельных отношений. Обобщен прогрессивный опыт европейских стран относительно возможных путей детенизации экономической деятельности и специфики его адаптации к современным реалиям экономических отношений. В публикации обосновано, что преодоление тенизации экономики нашей страны предоставит реальную возможность существенного роста ее конкурентоспособности, в том числе за счет увеличения доверия как европейского, так и международного экономического сообщества.

Ключевые слова: теневая экономика, легализация экономики, факторы теневой экономики, структура теневой экономики.

Shmatkovska T.O., Tverda I.V. THE SHADOW ECONOMY: DEFINITION, STRUCTURE, CAUSES AND WAYS OF IT'S MINIMIZATION / *Lesya Ukrainka Eastern European National University, Lutsk, Ukraine*

Actuality of study is proved by the thing that a high level of shadowing objectively leads to the destruction of the economic management levers, causing a further stratification of the population, the destruction of trust in government institutions and inhibition of the reform process. The article deals with approaches to the definition of the term “informal economy”, which allows make detailed determination of its nature and economic sense, and contribute to the formation of conditions for identifying and implementing practical ways to minimize the negative effects of informal economic system. Established that the reduction of shadowing in the current business environment is an integral part of economic reforms. Tentative structure of the shadow economy and the classification of its causes and development factors are posted. Some ways of preventing informal economy growths are grounded. It was established that among the priorities of the shadow economy is the development of measures to counteract the shadow of financial flows, the legalization of labor market and legalization of land relations. Progressive experience of European countries on possible ways of preventing economy from shadowing activity and the specificity of adaptation to the realities of today's economic relations were generalized. This publication proved that overcoming the shadow economy of our country will provide a real opportunity for a considerable increase in its competitiveness, including the increasing the confidence of both European and international economic community.

Key words: shadow economy, legalization of the economy, the factors of the shadow economy, the structure of the shadow economy.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Тіньова економіка існує досить довгий час і є досить поширеною в економічних реаліях ХХІ століття. Це явище притаманне усім країнам, незалежно від рівня їх економічного розвитку, проте розмір її точно визначити неможливо.

Тінізація національної економіки є одним із найважливіших проблемних аспектів сучасного розвитку будь-якої країни. За роки незалежності України обсяги тіньової економіки в нашій країні постійно зростали і досягли таких масштабів, що відчувається її негативний вплив на всі сфери життя українського суспільства та ставить під загрозу всю легальну економіку держави. Поняття «тіньова економіка» є об'єктом наукового дослідження не лише економістів, а й юристів, психологів, соціологів, проте, все-таки, стовідсотково ефективного способу боротьби з тінізацією економіки так і не знайдено. Провідні економісти сходяться лише на одній думці, що тіньова економіка – явище складне і системне, яке пронизує всю економічну систему та складає відчутну частину всієї економічної діяльності. Оскільки розміри тіньової економіки продовжують неухильно зростати і, відповідно, зростає її вплив, то постає необхідність чіткого розкриття сутності цього поняття та виокремлення і систематизації напрямів детінізації економічних та соціальних процесів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблематиці аналізу особливостей тіньової економіки та шляхів боротьби з нею присвячено низку праць таких вітчизняних та зарубіжних науковців, як: М. Азаров, О. Барановський, Ю. Ванькевич [1], З. Варналій [2], Г. Гросман, А. Ділтон, І. Клямкін, В. Кулікова, І. Мазур, Н. Мушинська [3], В. Патрізі, В. Попов [4], В. Предборський, Л. Тимофеев, О. Турчинов [5], О. Фрадинський [6], Ф. Шнайдер та інших.

ФОРМУВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є дослідження економічної сутності поняття «тіньова економіка» та систематизація можливих шляхів детінізації економічної діяльності.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

В основі існування та процвітання будь-якої держави лежить її економічний розвиток. В умовах ринкового середовища з метою реалізації ефективної політики управління важливим є проведення економічного аналізу усіх процесів та явищ, що відбуваються в країні. Тінізація економіки здійснює значний вплив на всі економічні процеси, тому ігнорування цього явища спричиняє серйозні помилки при визначенні макроекономічних показників, показує неадекватну оцінку процесів і тенденцій, обумовлює тактичні й стратегічні прорахунки під час прийняття відповідних управлінських рішень [7, с. 175]. Для того, щоб боротися з тіньовою економікою, необхідно розуміти її сутність, знати структуру та причини виникнення.

У різних країнах наводиться ціла низка поліаспектних трактувань терміна «тіньова економіка», серед яких – неформальна, нелегальна, неофіційна, паралельна, незадекларована, прихована, чорна. Така суттєва кількість визначень свідчить про те, що немає єдиного розуміння сутності тінізації економічної діяльності.

У нинішніх умовах ведення господарської діяльності не існує універсального загальноприйнятого визначення поняття «тіньова економіка». Нами виокремлено деякі підходи вітчизняних авторів щодо формулювання дефініції «тіньова економіка» (табл. 1).

Очевидно, що як вітчизняні, так і зарубіжні науковці не мають єдиної думки щодо сутності тіньової економіки, а кожен автор тлумачить її на власний розсуд. На наш погляд, наведені визначення є взаємодоповнюючими, кожне з яких містить раціональну думку автора. Зокрема, ми підтримуємо Е. Фейга, який вважає, що поняття тіньова економіка включає «всю економічну діяльність, яка з будь-яких причин не враховується офіційною статистикою і не потрапляє до валового національного продукту» [6, с. 65].

Важливе значення для розуміння сутності такого складного явища як «тіньова економіка» є дослідження її структури. Нами встановлено, що за реалій сучасності вчені не напрацювали спільної думки щодо структуризації тіньової економічної діяльності, а тому – демонструють власні погляди та судження. Так, В. Мельникова в структурі тіньової економіки виділяє три види діяльності:

- неофіційна економіка – охоплює легальні види діяльності, пов'язані з виробництвом товарів і послуг, які не фіксуються офіційною статистикою;
- фіктивна економіка – це діяльність, пов'язана з одержанням обґрунтованих вигід суб'єктами господарювання (хабарництво; шахрайські способи одержання грошей);
- підпільна економіка – це заборонені законом види економічної діяльності (незаконне виробництво й збут товарів і послуг; виробництво зброї, наркотиків, контрабанду; діяльність осіб, що не мають юридичного права займатися цим видом

діяльності (лікарі, адвокати, які практикують без ліцензії) [11]. Її думку поділяє і Ю. Ванькович, що пропонує такий же поділ тіньової економіки на складові [1, с. 451].

Такої ж думки щодо складових тіньової економіки дотримується і О. Базилінська, проте до виділених В. Мельниковою і Ю. Ваньковичем трьох складових, вона виділяє і четверту складову – прихована економіка [8, с. 34-38].

Таблиця 1 – Підходи щодо трактування поняття «тіньова економіка» різними науковцями*

Вчений	Трактування сутності тіньової економіки
Вітчизняні науковці	
О. Турчинов	«тіньова економіка» – це економічна діяльність, яка не враховується і не контролюється офіційними державними органами, а також діяльність, спрямована на отримання доходу шляхом порушення чинного законодавства.
В. Попович	«тіньова економіка» – це такий стан розвитку кризових, криміногенних процесів в економіці, коли доходи злочинного походження стали засобом скоєння нових, нерідко більш небезпечних злочинів, а отримані за рахунок їх скоєння доходи перестали мати споживчий характер, а трансформувались у базу відтворення незаконних капіталів і криміногенного потенціалу у всіх сферах цивільно-правових, організаційно регулятивних і суспільно-економічних відносин.
О. Ярмоленко	тіньову економіку можна визначити як фактично не контрольоване суспільством виробництво, розподіл, обмін та споживання товарно-матеріальних цінностей та послуг.
Н. Муцинська	«тіньова економіка» – це діяльність юридичних та фізичних осіб, спрямована на отримання доходів від легальних або нелегальних видів діяльності в грошовому або натуральному виразі, які не враховуються офіційною статистикою.
Ю. Ванькович	«тіньова економіка» – це вид економічної діяльності, який статистично не обліковується, приховується від держави та офіційно не зареєстрований і поділяється на такі складові, як неофіційна економіка, підпільна економіка та фіктивна економіка.
О. Носова	«тіньова економіка» – це системне явище господарювання асоціальної природи, що притаманне країнам з будь-яким соціально-економічним ладом, а також виражає різний рівень інтенсивності соціальної небезпеки та відображає форму кризи державного управління економіки як дисфункціональність.
О. Базилінська	тіньову економіку розуміють як економічні процеси, що приховуються їх учасниками, не контролюються державою і суспільством, не фіксуються в повному обсязі офіційною державною статистикою.
Зарубіжні науковці	
А. Френз	«тіньова економіка» – це діяльність, що не зараховується до ВВП через відсутність методологічної бази обліку нелегального виробництва товарів і послуг; її компоненти – прихована діяльність самозайнятих та прихована діяльність зайнятих, що працюють додатково.
П. Гутманн	«тіньова економіка» – це будь-яка економічна діяльність, не врахована офіційною статистикою, а її основні складові – нелегальна, прихована, неформальна.
Б. Контіні	ототожнює тіньову економіку як "невидиму" діяльність, яка враховує – тіньову (приховану) економіку і незаконну діяльність.

*Розроблено авторами на основі джерел: [8, 1, 3, 9, 4, 5, 10]

Деякі автори відображають структуру тіньової економіки у кольорах:

- 1) «сіра» економіка;
- 2) «темно-сіра» економіка;
- 3) «кримінально-чорна» економіка;
- 4) «криваво-чорна» економіка.

Ця класифікація складових тіньової економіки побудована на основі рівня та кількості вжитих заходів з боку держави щодо можливостей її детінізації [12].

Варналій З. у своїй монографії виділяє три основні блоки тіньової економіки (рис. 1).

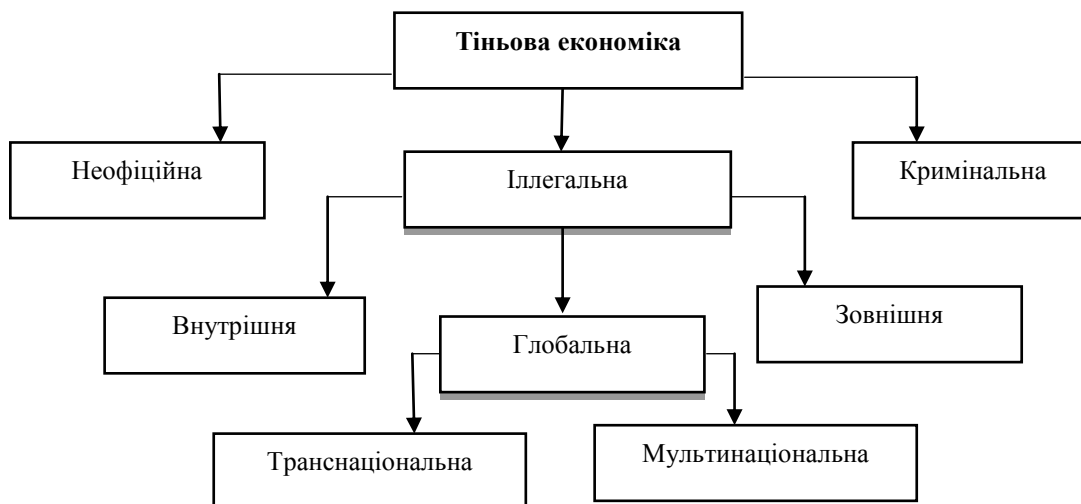

Рис. 1. Схема структури тіньової економіки за З. Варналієм*

*Джерело: [2]

Щодо зарубіжних економістів, то вони пропонують дещо іншу класифікацію складових тіньової економіки. Так, Е. Фейг виділяє дві основні складові:

1) економічна діяльність, що є легальною, неприхованою, але й такою, що не підлягає оподаткуванню і не враховується офіційною статистикою. Сюди автор включає ту діяльність, яка не враховується до валового національного доходу.

2) протизаконна, свідомо прихована економічна діяльність. До цієї складової автор відносить «заборонену в державі економічну діяльність, кримінальні діяння, а також усі інші види діяльності, які повинні враховуватись і контролюватись державою, однак суб'єкти такої діяльності свідомо її приховують для ухилення від оподаткування або в інших протиправних цілях» [1, с. 451].

Отож, за результатами ґрунтовного аналізу класифікацій, запропонованих різними авторами, нами встановлено, що науковці, як правило, характеризуючи складові тіньової економіки, умовно поділяють її на таку, що присутня в здійсненні господарської діяльності, результати якої не враховуються в офіційній статистиці, та на таку, яка є абсолютно забороненою державою і чинним законодавством. На наш погляд, класифікація Е. Фейга є найпростішою та найдоступнішою для розуміння і сприйняття.

Як уже було зазначено, сектор тіньової економіки в Україні за період незалежності продовжує невпинно зростати, що свідчить про низьку дієвість запропонованих урядовими структурами заходів щодо зниження її рівня. На нашу думку та виходячи із сформованої ситуації, профілюючим урядовим інституціям доцільно напрацювати та впровадити комплекс більш-дієвих розробок щодо визначення і ліквідації першоджерел породження тіньової економічної діяльності.

Так, Л. Гринів і М. Кічурчак вважають, що тінізація національної економіки обумовлена такими факторами, як:

- нестабільність податкового законодавства, високий податковий тиск і нерівномірність податкового навантаження на суб'єкти господарювання, низький рівень податкової дисципліни;
- надмірне регулювання підприємницької діяльності;
- низький рівень заробітної плати в державному секторі економіки;
- корупція в державних органах та органах місцевого самоврядування;
- правова незахищеність суб'єктів господарювання від зловживань з боку посадових осіб державних органів та органів місцевого самоврядування;
- недостатньо прозора процедура приватизації державного майна [13, с. 69].

Основні причини виникнення тіньової економіки (за І. Приварниковою) відображено нами у вигляді схеми (рис. 2).

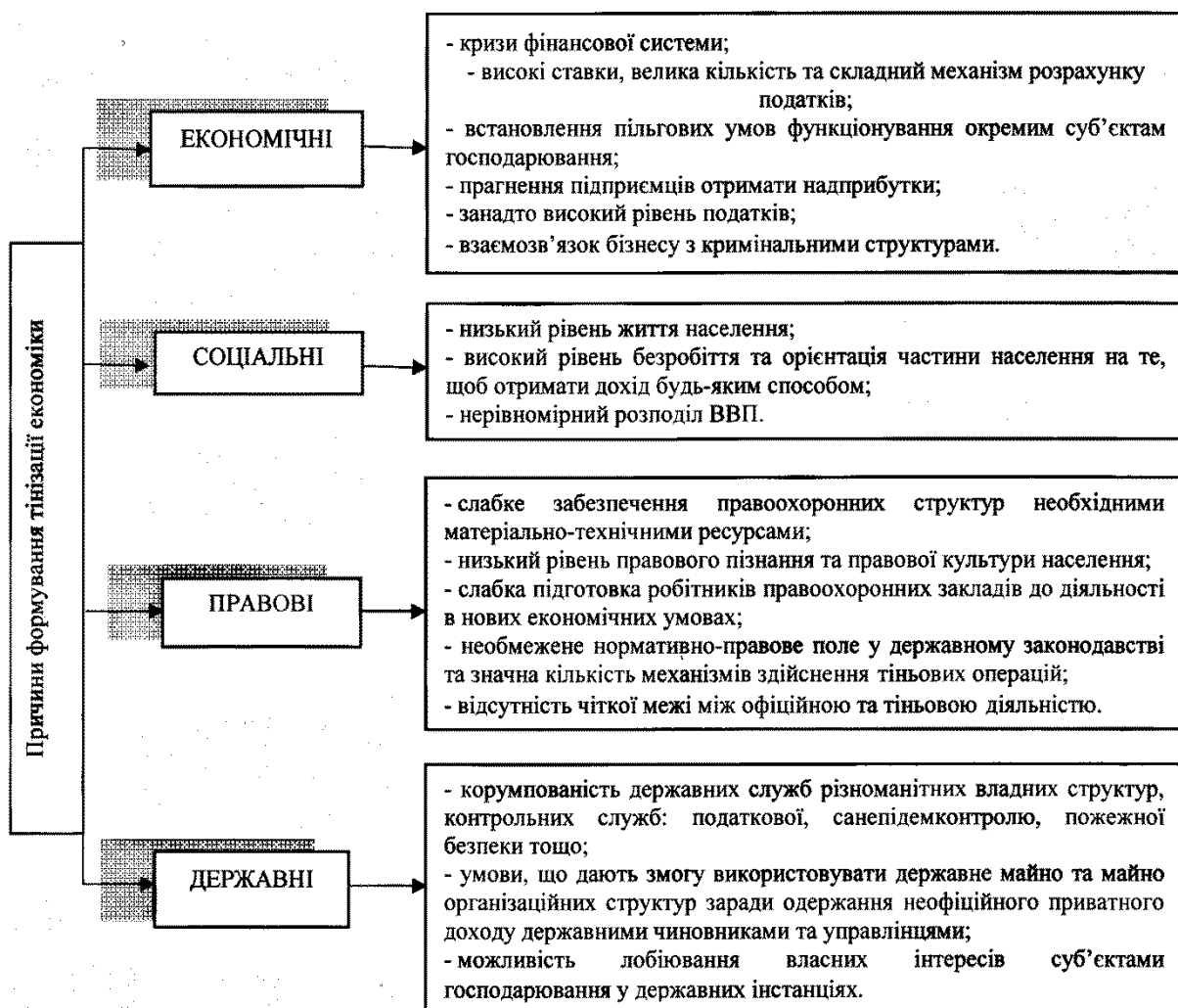

Рис. 2. Класифікація причин формування тінізації економіки

*Розроблено авторами на основі джерела: [14, с. 164]

Зауважимо, що ми частково поділяємо думку І. Приварникової, проте вважаємо, що група соціальних чинників перебуває у тісній кореляції із групою економічних чинників, а тому – вони знаходяться у суттєвому взаємозв'язку.

Загальновідомо, що тіньова економіка зумовлює виникнення комплексу негативних наслідків, основними серед яких є скорочення обсягів фінансового ресурсу держави, зростання податкового навантаження на легальний сектор економіки, зниження інвестиційної привабливості національної економіки, видача зарплати в конвертах тощо.

За результатами проведених досліджень встановлено, що думки вчених мають спільні точки дотику у своїх поглядах, що свідчить про часткову єдність думок науковців, а отже – про необхідність рішучих дій щодо радикального вирішення проблематики детінізації економічних процесів.

Ми погоджуємося з думкою Д. Буркальцевої, яка зазначає, що детінізація економіки – це цілісна система дій, спрямована передусім на подолання та викорінення причин та передумов тіньових явищ та процесів [15, с. 218].

Цимбал О. вважає, що для запобігання розвитку тіньових економічних процесів та операцій необхідно застосовувати комплекс таких заходів:

- 1) запровадження податкових стимулів до нагромадження та інвестування коштів в інноваційний сектор юридичними особами, які пропонується надавати за фактичними результатами діяльності підприємств;
- 2) реальне і радикальне спрощення дозвільних процедур щодо здійснення підприємницької діяльності, особливо в інноваційній сфері;
- 3) обов'язкове обґрунтування джерел походження грошових коштів при купівлі товарів, вартість яких перевищує певну заздалегідь визначену суму (житла, земельних ділянок, транспортних засобів та предметів розкоші);
- 4) залучення до реалізації стратегії легалізації представників міжнародних організацій, спеціалізованих на протидії нелегальному господарюванню;
- 5) підготовка пропозиції щодо удосконалення системи державної реєстрації суб'єктів підприємницької діяльності з метою як її спрощення, так і унеможливлення створення та функціонування «фіктивних підприємств»;
- 6) налагодження ефективних зв'язків з робочими органами відповідних міжнародних організацій та їх інформаційно-аналітичними центрами;
- 7) прирівнювання корупції і хабарництва до найважчих злочинів;
- 8) більш ліберальне податкове законодавство;
- 9) посилення покарання за використання службового становища в особистих цілях [16, с. 119].

Ключовим чинником детінізації О. Черниш вважає «формування мотиваційного нормативно-правового середовища, яке забезпечує високоефективну і прибуткову роботу легальної економіки. При цьому сталість економічного розвитку має забезпечуватися виключно засобами ринкового регулювання». Окрім того, важливими кроками з боку влади він вважає необхідність формування передумов для напрацювання рівних конкурентних правил на внутрішньому ринку усім суб'єктам господарювання та забезпечення з боку держави реальної вартості робочої сили і недопущення її знецінення [17].

Підтримуємо думку І. Приварникової, яка вважає, що важливим у боротьбі з тіньовою економікою в Україні є використання досвіду передових європейських країн, для яких характерним є значно нижчий рівень тінізації економічної діяльності.

Таблиця 2 – Узагальнення досвіду щодо детінізації економічної системи в європейських країнах*

Досліджувана країна	Заходи щодо детінізації
Польща	Заборона ведення господарської діяльності тих фізичних осіб, які раніше вчинили серйозний податковий злочин.
США	Посилення ролі державних спеціальних служб у контролі за поширенням тіньової економіки в країні та їх взаємодію із державною структурою в цілому. В Україні схожі функції повинні виконувати Служби безпеки України (СБУ).
Франція	Обмеження можливості проведення експортно-імпортних операцій національними суб'єктами господарювання з компаніями в офшорних зонах, оскільки це не дало б змогу в деяких випадках завищити або занижити ціни товарів порівняно зі світовими і при цьому ухилитися від сплати податків та отримати додатковий прибуток на різниці в цінах.
Великобританія	Підвищення рівня довіри громадян до влади, посилення незалежності судів, віддавши їх під громадський контроль, посилити покарання за хабарництво.
Німеччина	Оптимізація податкової системи, спрощення механізму обчислення розмірів податків, зниження ставок відрахувань із заробітної плати тощо.

*Узагальнено авторами на основі джерела: [14, с. 165]

Окрім того, необхідно зауважити, що українськими урядовцями у 2010 році було проведено спробу адаптації позитивного німецького досвіду в нашій країні шляхом прийняття та практичної реалізації Податкового кодексу України (введений в дію

01.01.2011). Проте, за словами Д. Буркальцевої, податкова система й дотепер зосереджена на максимальному залученні надходжень до бюджету, що призводить до надмірного податкового тиску з боку держави і не формує суттєвих можливостей щодо легалізації капіталів [15, с. 218].

ВИСНОВКИ

Отже, за результатами проведеного дослідження необхідно узагальнити, що тіньова економіка проникла у всі сфери діяльності господарюючих суб'єктів. Від правильного розуміння сутності тіньової економіки, визначення причин її виникнення та закономірностей розвитку залежить можливість виділення напрямів боротьби з нею та легалізації тіньового сектора в національних економіках.

Як правило, розвитку тіньової економіки сприяє корупція, недосконалість законодавчого поля, високі ставки оподаткування, низький рівень оплати праці тощо, що є досить характерним саме для країн колишнього соцтабору. Встановлено, що в нашій країні обсяги тіньової економічної діяльності за різними підрахунками, є одними із найвищих у Європі. Це є свідченням неефективної та нестабільної правової й економічної системи держави.

Необхідно зазначити, що сформовану ситуацію в економічно розвинутих країнах світу вирішують за допомогою пошуку нових дієвих шляхів легалізації тіньової економічної діяльності. Вважаємо, що серед пріоритетів детінізації економіки є розробка комплексу заходів щодо протидії тінізації фінансових потоків, легалізації ринку праці та детінізації земельних відносин.

Окрім того, необхідно зауважити, що українськими урядовцями у 2010 році було

ЛІТЕРАТУРА

1. Ванькович Ю. М. Визначення сутності тіньової економіки / Ю. М. Ванькович // Вісник нац. ун-та «Львівська політехніка». — 2009. — № 657. — С. 450—456.
2. Варналій З. С. Тіньова економіка : сутність, особливості та шляхи легалізації : монографія / за ред. З. С. Варналія. — К. : Вид-во НІСД, 2006. — 576 с.
3. Мушинська Н. Ю. Деякі теоретичні аспекти проблеми тінізації економіки / Н. Ю. Мушинська // Научно-технический сборник. — 2004. — № 61. — С. 258—262.
4. Попович В. М. Теорія детінізації економіки / В. М. Попович. — Ірпінь, 2001. — 175 с.
5. Турчинов О. В. Тіньова економіка: теоретичні основи дослідження / О. В. Турчинов. — К. : АртЕК, 1995. — 300 с.
6. Фрадинський О. А. Тіньова економіка: сутність, складові елементи, причини та закономірності розвитку / О. А. Фрадинський // Науковий вісник ВДУ ім. Л. Українки. Економічні науки. — 2002. — № 2. — С. 62—66.
7. Кутузов М. Р. Тіньова економіка: виникнення, трансформація, способи впливу / М. Р. Кутузов // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки : Економічні науки : наук. журн. — 2004. — № 5. — С. 175—180.
8. Базилінська О. Я. Макроекономіка : навч. посіб. / О. Я. Базилінська. — К. : Центр навчальної літератури, 2005. — 442 с.
9. Носова О. В. Національна економіка : навч. посіб. [Електронний ресурс] / О. В. Носова. — 2013. — Режим доступу : http://pidruchniki.ws/1319042053126/ekonomika/natsionalna_ekonomika_-_posova_ov.
10. Ярмоленко А. Тіньова економіка / А. Ярмоленко // Політика і час. — 1996. — № 5. — С. 51—54.
11. Мельникова В. І. Національна економіка : навч. посіб. [Електронний ресурс] / В. І. Мельникова. — 2011. — Режим доступу : <http://thinbook.org/book/208-nacionalna-ekonomika-navchalnij-posibnik-melnikova-vi/20-43-tinova-ekonomika-struktura-j-priroda-yiyi-viniknennya.html>.
12. Оберемчук В. Проблеми та методи подолання тіньової економіки в Україні [Електронний ресурс] / В. Оберемчук, Ю. Александренко, М. Легоша — Режим доступу : <http://conference.spkneu.org/2013/12/проблеми-та-методи-подолання-тіньової/>.
13. Гринів Л. С. Національна економіка : навч. посіб. / Л. С. Гринів, М. В. Кічурчак. — Львів : Магнолія-2006, 2008. — 464 с.

14. Приварникова І. Ю. Тіньова економіка України: причини, обсяги та шляхи їх зменшення / І. Ю. Приварникова, К. В. Степанюк // Держава та регіони. Серія : Економіка та підприємництво. — 2010. — № 2. — С. 163—167.
15. Буркальцева Д. Д. Інституціональне забезпечення економічної безпеки України : монографія / Д. Д. Буркальцева ; Наук.-дослід. екон. ін-т. — К. : Знання України, 2012. — 347 с.
16. Цимбал О. Г. Сучасний стан та шляхи запобігання тінізації економіки / О. Г. Цимбал // Проблеми реалізації науково-творчого потенціалу молоді : пошуки перспектив : зб. матер. X наук.-практ. конф. молодих науковців. — Павлоград, 2008. — С. 117—119.
17. Черниш О. М. Тіньова економіка : особливості та шляхи легалізації [Електронний ресурс] / О. М. Черниш // Ефективна економіка. — 2009. — № 3. — Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=68&p=1>.

REFERENCES

1. Vankovich, Yu.M. (2009), “Determining the the essence of the shadow economy”, *Visnyk natsionalnogo universytetu «Lvivska politehnika»*, no. 657, pp. 450-456.
2. Varnaliy, Z.S. (2006), *Tinova ekonomika: sutnist, osoblyvosti ta shlyahy lehalizatsiyi* [The shadow economy: the essence, characteristics and ways of legalizing], monograph, Vydavnytstvo NISD, Kyiv, Ukraine.
3. Muschinska, H.Yu. (2004), “Some theoretical aspects of the shadow economy”, *Nauchno-tehnicheskyy sbornyk*, no. 61, pp. 258-262.
4. Popovich, V.M. (2001), *Teoriya detinizatsiyi ekonomiky* [Theory of legalization of economy], Irpin, Ukraine.
5. Turchinov, O.V. (1995), *Tinova ekonomika: teoretychni osnovy doslidzhennya* [Shadow economy: theoretical foundations of research], ArtEK, Kyiv, Ukraine.
6. Fradynskyy, O.A. (2002), “The shadow economy: essence, components, causes and patterns of development”, *Naukovyy visnyk VDU imeni Lesi Ukrayinky. Seria: ekonomichni nauky*, no. 2, pp. 62-66.
7. Kutuzov, M.R. (2004), “The shadow economy: emergence, transformation, ways of influencing”, *Naukovyy Visnyk Volynskogo derzhavnogo universytetu imeni Lesi Ukrayinky*, no. 5, pp. 175-180.
8. Bazilinska, O.Ya. (2005), *Makroekonomika* [Macroeconomics], tutorial, Center navchalnoї literaturi, Kyiv, Ukraine.
9. Nosova, O.V. (2013), *Natsionalna ekonomika* [National Economics], tutorial, available at : http://pidruchniki.ws/1319042053126/ekonomika/natsionalna_ekonomika_-_nosova_ov (access February 4, 2014).
10. Yarmolenko, A. (1996), “The shadow economy”, *Polityka i chas*, no. 5, pp. 51-54.
11. Melnikova, V.I. (2011), *Natsionalna ekonomika* [National Economics], tutorial, available at : <http://thinbook.org/book/208-nacionalna-ekonomika-navchalnij-posibnik-melnikova-vi/20-43-tinova-ekonomika-struktura-j-priroda-yiyi-viniknennya.html> (access February 4, 2014).
12. Oberemchuk, V., Aleksandrenko, Yu. and Legosha M. (2013), “Problems and methods to overcome the shadow economy in Ukraine”, available at : <http://conference.spkneu.org/2013/12/проблеми-та-методи-подолання-тіньово/> (access February 4, 2014).
13. Griniv, L.S. and Kichurchak, M.V. (2008), *Natsionalna ekonomika* [National Economics], tutorial, Magnoliya-2006, Lviv, Ukraine.
14. Privarnikova, I.Yu. and Stepanjuk, K.V. (2010), “Shadow economy of Ukraine: causes, scope and ways to reduce”, *Derzhava and rehiony. Seria: Ekonomika and pidpryyemnytstvo*, no. 2, pp. 163-167.
15. Burkaltseva, D.D. (2012), *Institutsionalne zabezpechennya ekonomichnoї bezpeky Ukrainy* [The institutional basis of economic security of Ukraine], monograph, Znannya Ukrayiny, Kyiv, Ukraine.
16. Tsymbal, O.H. (2008), “Current status and ways to prevent the shadow economy”, *Problemy realizatsiyi naukovo-tvorchoho potentsialu molodi: poshuky perspektyvy. Zbirnyk materialiv X naukovo-praktychnoyi konferentsiyi molodyh naukovtsiv* [Problems of scientific and creative potential of youth: the search for prospects. Conference proceedings of the 10th scientific conference of young scientists], Pavlograd, pp. 117-119.
17. Chernysh, O.M. (2009), “The shadow economy: features and ways of legalization”, *Efficient economy*, no. 3, available at : www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=68&p=1 (access February 4, 2014).